

κεφάλαιο ΣΤ'

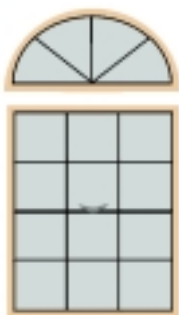
Η Κοινωνική Πρόνοια για την Εφηβική Ηλικία

«Η μέγιστη ευθύνη σου είναι η προσωπικότητά σου..... Θα φροντίσεις τη μορφή σου όχι για την υστεροφημία σου, μα από στοργή και σεβασμό προς τη ζωή την ίδια»

Κ. Τσάτσος

6.1 Η Εφηβεία

Η εφηβεία είναι μια σημαντική περίοδος στη ζωή του ανθρώπου που χρονολογικά εκτείνεται από το 12ο έτος περίπου, έως το 18ο. Είναι δηλαδή, η περίοδος της σταδιακής μετάβασης του κάθε ανθρώπου από τη παιδική ηλικία στην ενηλικίωση. Την χαρακτηρίζουμε ως «σημαντική», γιατί στη διάρκειά της συντελούνται σπουδαία βιολογικά και ψυχολογικά γεγονότα μέσα στον ίδιο τον άνθρωπο.

Ποια είναι αυτά τα γεγονότα; Θα τα αναφέρουμε συνοπτικά κατωτέρω.

- Αναπτύσσεται βιολογικά στην ενήλικο σωματική του διάπλαση με τα δευτερογενή χαρακτηριστικά του φύλου (π.χ. τριχοφυΐα, εμμηνορρυσία κλπ.), τις αναπαραγωγικές λειτουργίες, αύξηση σε ύψος, ανάπτυξη του σκελετού.
- Διαμορφώνεται η αίσθηση «ταυτότητας», η συνείδηση του «ποιος ή ποια είμαι», «τι με διακρίνει από τους άλλους».
- Αποστασιοποιείται περιοδικά από την οικογένεια, ή μάλλον ταλαντεύεται ανάμεσα σε μια κίνηση προς την οικογένεια και σε μια άλλη κίνηση μακριά από αυτήν, (με κεντρικά πρόσωπα τους γονείς), καθώς παράλληλα δοκιμάζει τον εαυτό του στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο.
- Αναζητά προσωπικό νόημα ζωής πέρα, ή μαζί με αυτό που οι γονείς του έχουν ενσταλάξει (Ποιο είναι το νόημα της ζωής; Γιατί υπάρχουν αδικίες; Γιατί γίνονται πόλεμοι; Γιατί είναι έτσι τα πράγματα και όχι αλλιώς;).
- Θέτει τις βάσεις για τη μελλοντική του σταδιοδρομία, εργασία, αναζητώντας ή αποσαφηνίζοντας κλίσεις, ενδιαφέροντα, δυνατότητες.
- Δοκιμάζει τις δикές του δυνάμεις ανεξάρτητα από την οικογένεια, σε μια προσπάθεια να ψηλαφίσει τη θέση του στη κοινωνική ζωή (δημιουργεί φιλίες, εντάσσεται σε ομάδες ενδιαφερόντων ή δραστηριοτήτων, αναλαμβάνει ευθύνες όπως π.χ. πρόεδρος στη τάξη, κ.λ.π.).

Στη πορεία κατάκτησης όλων αυτών (των αλλαγών), ο έφηβος άνθρωπος βιώνει μια αίσθηση εσωτερικής έντασης, πίεσης, αλλά και έξαρσης καθώς δοκιμάζει τον εαυτό του σε καινούργια πράγματα. Γι' αυτό το λόγο, η άσκηση της Κοινωνικής Πρόνοιας εκτείνεται προς τους εφήβους και τις οικογένειές τους.

6.2 Η Διαμόρφωση Ταυτότητας στην Εφηβεία

Αναφέραμε ήδη, ότι κατά την περίοδο αυτή διαμορφώνεται η αίσθηση ταυτότητας. Θα εξετάσουμε πιο αναλυτικά αυτή την έννοια, που όπως τη χρησιμοποιούμε εδώ, έχει νόημα που ανάγεται στην κοινωνική και τη ψυχολογική σφαίρα. Ταυτότητα δεν είναι μόνο το όνομα ενός ατόμου ή ακόμη το πλαστικό έγγραφο που μας δίνει η πολιτεία με τα διάφορα στοιχεία που μας αφορούν.

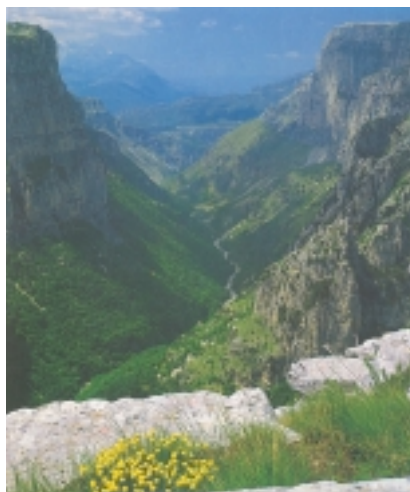
Ταυτότητα είναι αυτό που καταλαβαίνουμε για τον εαυτό μας ότι είμαστε, το όν που έτσι ή αλλιώς είμαστε, αλλά και αυτό που οι άλλοι μας έχουν δηλώσει ότι πιστεύουν για το πρόσωπό μας και εμείς το έχουμε δεχθεί ως αληθινό. Αυτό εκφράζει η δήλωση ενός εφήβου:

«Είμαι ο Γιώργος, μ' αρέσουν οι άνθρωποι, οι παρέες γενικά και είμαι ειλικρινής τύπος. Οι φίλοι μου με θεωρούν «ντόμπρο».

Να και η αυτοπαρουσίαση μιας εφήβου: «Είμαι η Κατερίνα, αγαπάω το χορό και, όπως λένε κι οι δικοί μου, μάλλον είμαι υπερευαίσθητη».

6.2.1 Ταυτότητα και Φυσικό Περιβάλλον

Η ταυτότητα είναι ακόμη ο εαυτός μας σε σχέση με το φυσικό μας περιβάλλον. Δηλαδή, εμείς σε σχέση με το στέκι, τα παρκάκια, ή το θερινό κινηματογράφο της γειτονιάς μας, τους καταρράκτες της πόλης μας (βλ. Έδεσσα), ή τη λίμνη της (βλ. Ιωάννινα), ή τέλος, τα γέρικα βαθύσκιατα πλατάνια στη πλατεία του χωριού μας. Όσοι μάλιστα έχουν ζήσει για πολύ χρόνο σ' ένα τόπο δηλώνουν: «Είμαι ο Κώστας, ο Συμιακός» (από τη Σύμη, νησί από τα Δωδεκάνησα) ή δηλώνουν: «Εγώ και τα βουνά μας πάνε μαζί». Να θυμηθούμε τον Ελύτη:

*«Τα θεμέλια μου στα βουνά
και τα βουνά σηκώνουν οι λαοί στον ώμο τους
και πάνω τους η μνήμη καίει
άκαυτη βάτος
Μνήμη του λαού μου σε λένε Πίνδο και σε λένε Αθω».*

Από το Άξιον Εστί

Οι άνθρωποι δένονται με έναν τόπο, είτε είναι η ιδιαίτερη πατρίδα τους, είτε είναι η χώρα που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν, έτσι που τη νοιώθουν πια κομμάτι του εαυτού τους και δεν μπορούν ή δεν θέλουν να χωρισθούν απ' αυτήν.

Κι αν ακόμη αναγκασθούν να ξεριζωθούν, ο νόστος, δηλαδή η επιστροφή στον τόπο τους, γίνεται όνειρο και σκοπός τους. Γι' αυτό νοιώθουν τη νοσταλγία, δηλαδή μια βαρυθυμία από τον έντονο πόθο της επιστροφής στην πατρίδα. Αυτή είναι που οδήγησε τον ήρωα του Ομήρου, Οδυσσέα, να παλέψει για δέκα χρόνια με ανυπέρβλητες δυσκολίες για να καταφέρει να επιστρέψει στην Ιθάκη του.

Αυτή την αίσθηση ταυτότητας εκφράζει έμμεσα, μεταξύ άλλων, και ο σύγχρονός μας ποιητής Οδυσσέας Ελύτης όταν λέει: "

*«.... Πήρε να χειμωνιάζει. Πλήθυναν
οι άδειες καρέκλες γύρω μου. Έχω
πιάσει γωνιά και πίνω καφέδες, φου-
μέροντας αντικρύ στο πέλαγος. Θα
μπορούσα να περάσω έτσι μία ζωή
ολόκληρη, αν δεν την έχω κιόλας περά-
σει. Ανάμεσα σε μία παλιά ξύλινη
πόρτα ξεβαμμένη απ' τον ήλιο κι ένα
κλωναράκι γιασεμιού τρεμάμενο που
έτσι και συμβεί να μου λείψουν μια
μέρα, η ανθρωπότητα όλη θα μου φαί-
νεται άχρηστη. Σχεδόν σοβαρολογώ.
Επειδή εδώ.....*

Πρόκειται για τη βαθύτερη εκείνη δύναμη των αναλογιών που συνέχει τα παραμικρά με τα σπουδαία ή τα καίρια με τα ασήμαντα, και διαμορφώνει κάτω από την κατατεμαχισμένη των φαινομένων επιφάνεια ένα πιο στερεό έδαφος για να πατήσει το πόδι μου – παραλίγο να πω η ψυχή μου.

Μέσα σ'ένα τέτοιο πνεύμα είχα κινηθεί άλλοτε, όταν έλεγα ότι ένα τοπίο δεν είναι, όπως το αντιλαμβάνονται μερικοί, κάποιο απλώς σύνολο γης, φυτών και υδάτων. Είναι η προβολή της ψυχής ενός λαού επάνω στην ύλη...

Σαν να ξάνοιξε ο καιρός. Παίρνω σιγά-σιγά τον ανήφορο, κείνον με τις φαγωμένες, ανώμαλες πλάκες που μ'αρέσει. Περπατώ βλέποντας χρόνους πολλούς πίσω από το κάλυμμα της συνήθειας. Ξέρω με κάθε λεπτομέρεια πώς και γιατί χτίστηκε το τοιγάκι της εκκλησίας έτσι, σε τόσο ανισόπεδο έδαφος. Αναγνωρίζω την αρχική μορφή που πρέπει να είχε το σπίτι με τις τρεις κολόνες. Αποδίδω τη δέουσα βαρύτητα στην σημασία που έχει ένας τενεκές με ηλιοτρόπια στο κεφαλόσκαλο μιας εσωτερικής αυλής....»

Από, τα Δημόσια και τα Ιδιωτικά

6.2.2 Η Κοινωνική Διάσταση της Ταυτότητας

Ταυτότητα, τέλος είναι η αίσθηση του εαυτού σε αναφορά με άλλους ανθρώπους που αγαπούμε και μας αγαπούν, και που μας επηρεάζουν. Εδώ, μιλάμε κατ'

Πηγή: Φ. Κατσαρού

εξοχήν για την κοινωνική διάσταση της ταυτότητας του εφήβου ανθρώπου, αυτή που αναπτύσσεται **σε σχέση** με τους άλλους. Αν δεν αναπτυχθεί για διάφορους λόγους αυτή η κοινωνική διάσταση, ο άνθρωπος γίνεται αυτό που λέμε ...ακοινωνήτος, ή ....άσχετος, δηλαδή ασχέτιστος.

Επειδή, όμως, στις περισσότερες περιπτώσεις, πράγματι αναπτύσσεται η αίσθηση της εικόνας του ανθρώπου μέσα από το πάρε - δώσε (τη γνωστή κοινωνική αλληλεπίδραση), σε κοινωνία με αγαπητούς και σημαντικούς γι'αυτόν οικείους,

συγγενείς, ή φίλους, επιβεβαιώνεται ταυτόχρονα και η κοινωνικότητά του.

Τι άλλο εκφράζει η ρήση ενός μαθητή; «Εγώ είμαι σαν τον πατέρα μου. Αρπάζομαι εύκολα, αλλά μετά δεν το κρατάω μέσα μου. Το ξεχνάω...», ή, τα λόγια μιάς δεκαπεντάχρονης: «Η μάνα μου κι εγώ είμαστε ίδιες. Γι'αυτό συχνά τσακωνόμαστε» (όχι βέβαια, ότι όλοι οι άνθρωποι που μοιάζουν δεν έχουν άλλη επιλογή να λύνουν τις διαφωνίες τους παρά να τσακώνονται!).

Αλλωστε η ελληνική λαϊκή παροιμία μας θυμίζει: «Μ'όποιον δάσκαλο θα κάτσεις, τέτοια γράμματα θα μάθεις!» ή μας αποκαλύπτει: «Πες μου με ποιον πας, να σου πω ποιος είσαι!». Γιατί η λαϊκή σοφία συμπυκνώνει τη συσσωρευμέ-

νη εμπειρία ενός λαού που παρακολουθεί με έγνοια τη ζωή του νέου καθώς αναπτύσσεται και κατευθύνει ή προβληματίζει τον άνθρωπο με λίγες λέξεις, που του προσφέρονται σαν δείκτης ζωής.

Πηγή: Φ. Κατσαρού

Αυτό υπογραμμίζει το γεγονός ότι η ταυτότητα δημιουργείται σταδιακά και μέσα από μια σειρά **ταυτισμών**, δηλαδή μέσα από μια εν μέρει ασυνείδητη διαδικασία (ασυνείδητη διαδικασία σημαίνει χωρίς να το σκεφτόμαστε, ή να το πολυκαταλαβαίνουμε) κατά την οποία το νέο πρόσωπο, ο έφηβος εξομοιώνεται με σημαντικούς ενηλίκους ως προς την υιοθέτηση αντιλήψεων, αξιών, συμπεριφορών και ρόλων που τους χαρακτηρίζουν.

Αυτό συμβαίνει στους εφήβους με πρόσωπα με τα οποία έχουν σημαντικό συναισθηματικό δεσμό και συνήθως, για την ελληνική κοινωνία αυτά είναι οι γονείς, ένας παππούς ή ένας αγαπημένος θείος, ένας μεγαλύτερος εξάδελφος, μια

γιαγιά, μια θεία, ένας ενήλικος οικογενειακός φίλος, ή ακόμη μια τροφός που μεγαλώνει σταθερά ή ίδια ένα παιδί για αρκετά χρόνια.

Βέβαια, αυτό παρατηρείται όταν ο ταυτισμός είναι θετικός, που υποδηλώνει τη μερική ή καθ'ολοκληρία εξομοίωση του νέου ανθρώπου με τον μεγαλύτερο, ασχέτως αν οι ρόλοι ή οι συμπεριφορές που υιοθετούνται είναι «καλές» ή «κακές». Υπάρχει, όμως, και ο αρνητικός ταυτισμός, όπου ο έφηβος υιοθετεί αντιλήψεις, συμπεριφορές και ρόλους εντελώς αντίθετους με τις επιθυμίες ή ακόμη τις προσδοκίες των γονιών του. Π.χ. ο γιος δύο γονέων - επιστημόνων που έχει πρακτικά πολλές ευκαιρίες να μορφωθεί, ακολουθεί πορεία άσχετη με τις επιστήμες και γίνεται ένας τεχνίτης ή καταλήγει ακόμη και ανεπάγγελτος. Άλλο παράδειγμα αποτελεί το παιδί επιφανών, ως προς τη θέση γονέων, εντίμων και αυστηρών, που γίνεται ένας έφηβος ή νέος με παραβατική συμπεριφορά.

Πηγή: Φ. Κατσαρού

Και πάλι η λαϊκή παροιμία το περιγράφει εύστοχα και συνοπτικά όταν λέει:
«Απ'το ρόδο βγαίνει αγκάθι κι απ'τ'αγκάθι βγαίνει ρόδο».

Γι'αυτό, να μη μας εκπλήσσει όταν παρατηρούμε τριγύρω μας - φαινομενικά - ανεξήγητα γεγονότα.

Όπως έχει φανεί από την ανωτέρω παρουσίαση, η αρχική αίσθηση της αυτό-εικόνας δεν εμφανίζεται ξαφνικά στην εφηβεία.

Οι απαρχές της εικόνας μας κτίζονται πολύ ενωρίτερα. Δηλαδή, οι πρώτες βάσεις μπαίνουν στην παιδική, στην νηπιακή, ακόμη και στην βρεφική ηλικία.

Για να το επιβεβαιώσουμε, δεν έχουμε παρά να θυμηθούμε, παραδείγματος χάριν, κάποια σχόλια που ακούσαμε κάποτε από συμμαθητές στο δημοτικό σχολείο «Τι γρήγορος που είσαι!», «Έξυπνες ιδέες που έχεις!», «Λες κάτι αστεία που δεν μπορώ να κρατηθώ απ' τα

Πηγή: Φ. Κατσαρού

γέλια!!», ή «Πάλι τις ίδιες κουταμάρες άρχισες;», «Όλο το δικό σου θες να γίνεται!» κ.λ.π. Αυτά τα λόγια εντυπώνονται στον άνθρωπο και μικρός καθώς είναι και με μικρή κρίση και εμπειρία, τα παίρνει όλα ως αληθινά. Έτσι, αν είναι ευνοϊκά τα σχόλια των συμμαθητών χαίρεται και νοιώθει καλά για τον εαυτό του και πιστεύει ότι αξίζει.

Εάν, όμως, τα σχόλια είναι δυσμενή, πληγώνεται, θυμώνει, αλλά μέσα του αρχίζει να πιστεύει ότι δεν αξίζει, από τις πολλές φορές που τα ακούει.

Το ίδιο συμβαίνει με τα σχόλια και τις κρίσεις των δασκάλων ή των γονέων. Το παιδί τα ακούει σοβαρά, τα μετράει (ασχέτως αν το δείχνει ή όχι), και τα ενσωματώνει στην εικόνα που δημιουργεί για τον εαυτό του. Αυτό είναι φυσικό, αφού ο άνθρωπος είναι κατ'εξοχήν **κοινωνικό ον**, όπως έχει πει και ο φιλόσοφος Αριστοτέλης. Ζει και μεγαλώνει μέσα σε κοινωνικές σχέσεις με άλλους ανθρώπους, που τον επηρεάζουν και τους επηρεάζει, όπως προαναφέραμε. Όσο μικρότερος στην ηλικία είναι ο άνθρωπος, τόσο πιο εξαρτημένος από τους άλλους, μα και πιο ευάλωτος στις κρίσεις τους είναι.

Πηγή: Φ. Κατσαρού

Πολύ περισσότερο ισχύει αυτή η αρχή όσο πηγαίνουμε στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, όταν είναι βρέφος ή νήπιο. Τότε, η ακτίνα των προσώπων που το επηρεάζουν είναι μικρότερη και περιλαμβάνει συνήθως τους γονείς, τα μεγαλύτερα αδέρφια, τις γιαγιάδες, τους παππούδες, την τροφό, σε περίπτωση που εργάζονται και οι δύο γονείς, ή τη παιδαγωγό του βρεφονηπιακού σταθμού, εφ'όσον περνάει ένα μεγάλο μέρος της ημέρας του μαζί της. Αντιλαμβάνεται κανείς πόσο προσεκτικοί χρειάζεται να είμαστε όταν εκφέρουμε κρίσεις απευθυνόμενοι σε παιδιά όλων των ηλικιών. Ασκούμε πολύ περισσότερη επιρροή στη ζωή του μικρού παιδιού απ'όσο μπορούμε να καταλάβουμε μερικές φορές.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η εφηβεία είναι η περίοδος των έντονων αλλαγών στο βιολογικό και ψυχολογικό τομέα. Κυρίως είναι η εποχή της μεταμόρφωσης, του μόλις πριν παιδιού, σε ενήλικα. Χαρακτηρίζεται από τη διαμόρφωση της ταυτότητας του εφήβου που είναι αποτέλεσμα επιρροών από το φυσικό περιβάλλον όπου έχει ζήσει κανείς και από τους σημαντικούς ανθρώπους που επέδρασαν σε αυτόν, ως προς τις αξίες, τους ρόλους, τις συμπεριφορές, καθώς και την αυτό-εικόνα του.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποια είναι μερικά γεγονότα που χαρακτηρίζουν τον έφηβο σε αυτή την περίοδο;*
- 2. Τι ονομάζουμε «ταυτότητα»;*
- 3. Από τι επηρεάζεται η διαμόρφωση της ταυτότητας;*
- 4. Πότε μπαίνουν οι απαρχές της αυτό-εικόνας του ανθρώπου;*
- 5. Γιατί πρέπει να προσέχουμε τις κρίσεις μας προς τα παιδιά;*

6.2.3 Η Ψυχολογική Διάσταση της Ταυτότητας

Ένας γερμανο-αμερικανός ψυχαναλυτής (και καλλιτέχνης) ο Έρικ Έρικσον, περιέγραψε τα στάδια της ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης του ανθρώπου, από τη βρεφική ηλικία ως την ωριμότητα. Σ' αυτή την κρίσιμη, μεταβατική περίοδο της εφηβείας το κύριο έργο του νέου ανθρώπου στο ψυχολογικό πεδίο είναι, κατά τον Έρικσον, να αποκτήσει μια σύνθεση της ταυτότητάς του. Θα παραθέσουμε έναν πίνακα που περιλαμβάνει συγκεντρωμένα όλα τα στάδια ανάπτυξης (βλέπε πίνακα 6.1), αλλά εμείς θα ασχοληθούμε ιδιαίτερα με την εφηβεία.

Για να καταλάβουμε τη σκέψη του Έρικσον, αναφέρουμε με συντομία τις βασικές του θέσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ Νο.6.1

ΣΤΑΔΙΑ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Erikson 1959*

ΣΤΑΔΙΑ	ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	ΑΚΤΙΝΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ	ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ
1. 1ο έτος Βρεφική ηλικία	Εμπιστοσύνη έναντι δυσπιστίας	Μητρικό πρόσωπο	Εσωτερική παρόρμηση και ελπίδα
2. 2ο έτος-3ο έτος Νηπιακή ηλικία	Αυτονομία έναντι ντροπής ή αμφιβολίας	Γονικά πρόσωπα	Αυτοέλεγχος και δύναμη βούλησης
3. 4ο-5ο έτος Ηλικία του παιχνοδιδού	Πρωτοβουλία έναντι ενοχής	Βασική οικογένεια	Κατεύθυνση και σκοπός
4. Σχολική ηλικία	Φιλοπονία έναντι αισθήματος κατωτερότητας	Γειτονιά-σχολείο	Μέθοδος και ικανότητα
5. Εφηβεία	Ταυτότητα έναντι διάχυσης ταυτότητας	Ομάδα συνομηλίκων & άλλες ομάδες Πρότυπα ηγεσίας	Αφοσίωση και πίστη
6. Νέος ενήλικας (Young adult)	Οικειότητα έναντι απομόνωσης	Σύντροφοι φιλίας, συνεργάτες-αντίπαλοι, ερωτικοί σύντροφοι	Σύνδεση (affiliation) και αγάπη
7. Ενηλικίωση	Παραγωγικότητα έναντι αυτοαπορρόφησης	Διάκριση δουλειάς Μοίρασμα νοικοκυριού	Παραγωγή και στοργή
8. Ωριμότητα	Ολοκλήρωση του εγώ έναντι απελπισίας	Η ανθρωπότητα και «οι δικοί μου»	Απάρνηση εαυτού και σοφία

* Από το βιβλίο: Psychological Issues, Erik H. Erikson «Identity and the Life Cycle», New York, International Universities Press, Inc., 1959, σελ. 120 & 166 (μετάφραση-διασκευή Φ. Κατσαρού, 1989).

Σε κάθε στάδιο ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης, το οποίο εκτυλίσσεται σε σχετική αντιστοιχία με το βιολογικό κύκλο, ο άνθρωπος έχει κάποιο βασικό «έργο» να επιτελέσει πριν να περάσει στο επόμενο στάδιο. Το «έργο» αυτό, η φύση του οποίου είναι κατά βάση ασυνείδητη, όπως αντιλαμβανόμαστε, αλλάζει από το ένα στάδιο στο άλλο. Η πορεία μετάβασης από κάθε φάση αποτελεί και μία φυσιολογική κρίση για τον άνθρωπο (ο Έρικσον την χαρακτηρίζει «ψυχοκοινωνική κρίση»). Έτσι, πραγματοποιεί το έργο του σταδίου και προχωρεί στο επόμενο ή δεν το επιτελεί -για διαφόρους λόγους μη δικής του υπαιτιότητας, ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες, και προχωρεί «σέρνοντας» μαζί του το προηγούμενο έργο, που κατά κάποιο τρόπο, τον καθυστερεί από το να ασχοληθεί με το νέο έργο του επόμενου σταδίου.

Επειδή, όμως, βιολογικά αναπτύσσεται, βρίσκεται αντιμέτωπος με πολλαπλά έργα. Ακόμη κάτι άλλο που μπορεί να συμβεί, είναι όχι απλά, να «σέρνει» μαζί του, σαν επί πλέον αποσκευή, το ατελείωτο έργο, αλλά ενδέχεται αυτό το γεγονός να τον κρατήσει κάπως καθηλωμένο ψυχολογικά (εσωτερικά) και κοινωνικά (με το γύρω κόσμο) στο στάδιο αυτό, πράγμα που εκδηλώνεται στο φέρεσιμο του. Για παράδειγμα, ένας έφηβος δέκα επτά χρονών φέρεται παιδιάστικα, ένας νέος είκοσι πέντε χρόνων (που δεν ολοκλήρωσε το έργο της εφηβείας, δηλαδή την αποσαφήνιση και σύνθεση της ταυτότητας του), φέρεται σαν έφηβος, εμφανίζεται μπερδεμένος, αντιρρησίας κ.ά. Αντίστοιχα ένας σαραντάρης, ντύνεται, και φέρεται σαν έφηβος, χρησιμοποιώντας το λεξιλόγιο των εφήβων, κ.λ.π. Τι συμβαίνει;

Για να χρησιμοποιήσουμε την τρέχουσα ορολογία, θα λέγαμε ότι όλοι τους είναι «κολλημένοι» σε κάτι και δεν μπορούν εύκολα να «ξεκολλήσουν». Με άλλα λόγια, δεν είναι ώριμοι με την ωριμότητα που ταιριάζει στο στάδιο ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης που βρίσκονται.

Κατά τον Έρικσον, σε κάθε φάση υπάρχουν συγκεκριμένα πρόσωπα (τα περιγράφει ως «ακτίνα σημαντικών σχέσεων») που διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην επίτευξη του έργου του αναπτυσσόμενου ανθρώπου ή στη μη επίτευξή του. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα πρόσωπα που είχαν κεντρικό ρόλο σε προηγούμενες φάσεις παύουν να επιδρούν παντελώς στις επόμενες. Απλά, κάθε φορά το κέντρο βάρους μετατοπίζεται σε άλλα πρόσωπα.

Έτσι, με το τέλος του κάθε σταδίου ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης και εφ' όσον έχει επιτευχθεί το ανάλογο έργο που αντιστοιχεί στο καθένα, παρατηρείται στον άνθρωπο κάποια συγκεκριμένη έκβαση που την ονομάζουμε «ευχάριστο αποτέ-

λεσμα». Αυτό αποτελεί απτή επισφράγιση ότι το άτομο ολοκλήρωσε με επιτυχία το έργο που αντιστοιχεί στο στάδιο αυτό και συνάμα είναι, θα λέγαμε, το εφόδιο του για την επόμενη φάση.

Τότε μπορούμε να πούμε ότι το άτομο είναι ώριμο (πάντοτε σε συνάρτηση με την ηλικία του), π.χ. για το παιδί των 11 χρόνων που έχει μάθει να αγαπά τη δουλειά που απαιτείται για τα όσα χρειάζεται να ξέρει κανείς στο σχολείο, όπου τα πάει βασικά καλά, τόσο με τα μαθήματα όσο και με τους δασκάλους, τους συμμαθητές ή τα παιδιά της γειτονιάς του, το ευχάριστο αποτέλεσμα είναι ότι έχει αποκτήσει την καλή αίσθηση και την καλή εικόνα για τον εαυτό του ότι είναι κάποιος που έχει ικανότητες, που ξέρει πως να φέρνει αποτελέσματα και που, γενικά, τα καταφέρνει στα όσα απαιτεί η ζωή του.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Έρικσον περιέγραψε τα ψυχο-κοινωνικά στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου και αναφέρει ότι σε κάθε στάδιο υπάρχει ένα κεντρικό έργο που έχει να επιτελέσει ο καθένας. Το έργο που αντιστοιχεί στο στάδιο της εφηβείας είναι η σύνθεση της ταυτότητας του εφήβου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιο είναι το κύριο «έργο» της εφηβείας, κατά τον Έρικσον;
2. Γιατί είναι σημαντικό να ολοκληρώνει ο άνθρωπος το έργο που έχει σε κάθε στάδιο;

6.3 Μερικές Αλλαγές & Δυσκολίες της Εφηβείας

Η φυσιολογική και αναμενόμενη κρίση ταυτότητας που περνάει ο έφηβος επι-συμβαίνει γιατί ...μεγαλώνει. Όχι μόνο σωματικά ή πνευματικά μεγαλώνει μα και στη σφαίρα του ψυχισμού και της κοινωνικότητας.

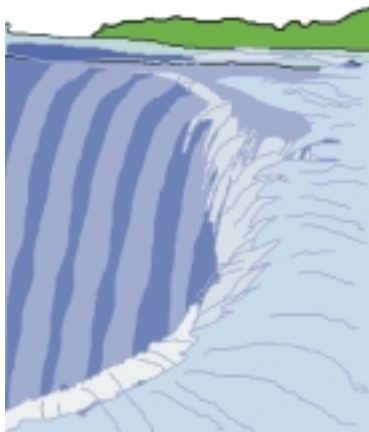
Έτσι, το παιδί που είναι αποτέλε-σμα πολλών ταυτισμών έως τότε, όπως προαναφέραμε, στην εφηβεία νοιώθει την ανάγκη να δει ποιος είναι, να βρει το δικό του πρόσωπο, το μοναδικό.

Γι'αυτό απομακρύνεται λιγότερο ή περισσότερο από τους μέχρι τότε ση-μαντικούς ανθρώπους, (τους γονείς, ίσως κάποιους συγγενείς ή οικογενει-ακούς φίλους), δοκιμάζει να σχετισθεί με άλλους ανθρώπους που γίνονται πρό-τυπα του (π.χ. επιλεγμένοι καθηγητές, αστέρια και ήρωες του αθλητισμού, του κινηματογράφου, των μέσων ενημέρωσης). Η παρέα των συνομηλίκων αποκτά πρωτεύουσα σημασία για τον έφηβο. Επηρεάζει ή προσδιορίζει απολύτως το ντύ-σιμο, τη συμπεριφορά, και το λεξιλόγιο του.

Ευπνάνει το ενδιαφέρον για το άλλο φύλο που τον έλκει να δοκιμάσει την απο-δοχή ή τη δημοτικότητά του. Πειραματίζεται με άλλους ρόλους απ'αυτούς που είχε δει και υιοθετήσει έως τότε και ακόμη δοκιμάζει διαφορετικές συμπεριφο-ρές για τον εαυτό του από τις μέχρι τότε γνωστές.

Παράδειγμα, ένα ήσυχο και ολιγόλογο παιδί στο δημοτικό σχολείο, που ξαφνι-κά γίνεται ένας ομιλητικός και μερικές φορές εριστικός έφηβος ή ένα παιδί που είχε πολλές παρέες ξυπνάει ένα πρωί ως έφηβος κι'από τους πολλούς, διαλέγει ένα δύο φίλους και μ'αυτούς κάνει παρέα μόνο ή ακόμη, απομονώνεται τελείως απ'όλους. Ο ... αστείος πιτσιρικάς της παρέας γίνεται ο σοβαρός έφηβος κ.λ.π.

Οι γονείς ξαφνιάζονται, οι οικογενειακοί φίλοι αναστατώνονται μ'αυτό το νέο πρόσωπο που αντικρύζουν και με το οποίο καλούνται να σχετισθούν, θα λέγαμε,

κατά κάποιο τρόπο, με άλλους όρους από τους ως τότε γνωστούς. Καλούνται δηλαδή να σχετισθούν με το νέο, υπό διαμόρφωση ενήλικα. Και σ' αυτό δυσκολεύονται.

Στη διαδικασία αυτή των αλλαγών του εφήβου που σε μερικές περιπτώσεις είναι ήπιες και μικρές, ενώ σε άλλες έντονες και μεγάλες, ο ίδιος ο νέος άνθρωπος βιώνει συναισθηματικές ταλαντεύσεις μεγάλου εύρους που ξαφνιάζουν όχι μόνο τους γύρω του, αλλά και τον ίδιο. Γίνεται ευρέθιστος, οξύθυμος, προκλητικός, κάποιες φορές υβριστικός, υπερευαίσθητος στην κριτική. Δεν ξέρει τι του συμβαίνει και τι του φταίει

(γι' αυτό νοιώθει πως του φταίνε όλα) και για κάποιο διάστημα ανακατώνεται η μέχρι τότε γνωστή στον ίδιο και στους άλλους ισορροπία του.

Αυτή η κατάσταση, γίνεται πιο πολύπλοκη και μερικές φορές επιτείνεται, καθώς έχει απλωθεί σε νέους κοινωνικούς κύκλους και δραστηριότητες (γυμνάσιο - λύκειο - φροντιστήριο - ξένες γλώσσες, κ.ά.) όπου δοκιμάζεται η αντοχή και οι ως τότε αποκτηθείσες ικανότητές του με την πρόκληση να αποδείξει την αξία του. Η δυσκολία προκύπτει επειδή παράλληλα με τους άλλους, δοκιμάζει και ο ίδιος τον εαυτό του. Θέλει να διαπιστώσει τι θα καταφέρει και ως που φθάνουν οι δυνάμεις του.

Ο Έρικσον αναφέρει ότι το έργο της περιόδου αυτής είναι η **σύνθεση της ταυτότητας**, που είναι κάτι παραπάνω από τους ταυτισμούς της παιδικής ηλικίας. Αξίζει να το παραθέσουμε με τα δικά του λόγια.

Είναι ...«το εσωτερικό κεφάλαιο που συγκεντρώθηκε από όλες αυτές τις εμπειρίες του κάθε σταδίου, όπου πετυχημένοι ταυτισμοί οδήγησαν σε πετυχημένη ευθυγράμμιση των βασικών παρορμήσεων του ατόμου με τα χαρίσματά του και τις ευκαιρίες που του παρουσιάστηκαν. Στην ψυχανάλυση, αποδίδουμε αυτές τις επιτυχημένες ευθυγραμμίσεις στη σύνθεση του εγώ. Προσπάθησα να δείξω ότι οι αξίες του εγώ που συσσωρεύθηκαν στη παιδική ηλικία αποκορυφώνονται σε αυτό που ονόμασα **αίσθηση ταυτότητας του εγώ**.

Η αίσθηση της ταυτότητας του εγώ είναι λοιπόν η συσσωρευμένη εμπιστοσύνη ενός ανθρώπου ότι η ικανότητά του να διατηρήσει εσωτερική ομοιότητα και συνέχεια (το «εγώ» με την ψυχολογική έννοια), ταιριάζει με την ομοιότητα και την συνέχεια της έννοιάς του για τους άλλους. Έτσι η αυτο-εκτίμηση, ανανεωμένη στο

τέλος κάθε μεγάλης κρίσης, μεγαλώνει και γίνεται πεποίθηση ότι μαθαίνει κανείς τα βήματα εκείνα που τον φέρνουν προς ένα χειροπιαστό μέλλον, ότι αναπτύσσει μία διαγεγραμμένη προσωπικότητα μέσα σε μία κοινωνική πραγματικότητα που την καταλαβαίνει και ο ίδιος».

Ο αντίποδας στην σύνθεση της ταυτότητας, είναι η **διάχυσή** της που αποτελεί και τον κίνδυνο, κατά τον Έρικσον, τού πέμπτου σταδίου της ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης. Αυτό συμβαίνει, όταν το παιδί φθάνει στην εφηβεία με έντονες **αμφισβητήσεις** (αντί για σιγουριά) για τον εαυτό του, (δικές του και άλλων σημαντικών ανθρώπων). Αμφιβάλλει τόσο για τον εαυτό του, που αποδρά ασυνείδητα και χωρίς να το καταλάβει καλά-καλά από την πραγματικότητά (ειδικά όταν η πραγματικότητα του είναι δυσάρεστη) με τρόπους που κάποτε είναι είτε ακατάλληλοι για τη περίπτωση, είτε και καταστρεπτικοί ακόμα. Του αρκεί, όμως, που έχει την (ψευδ)αίσθηση ότι διατηρούνται τα όρια του, (δηλαδή, δεν κινδυνεύει να βρεθεί «χύμα»).

Σ' αυτή τη περίοδο αναζητά ιδιαίτερα τα **πρότυπα**, ήρωες για να ταυτισθεί και αόριστα ψάχνει για μια ομάδα-κλίκα στην οποία να μπει, αφού γίνει αποδεκτός. Τότε, κάνει υπερβολικούς ταυτισμούς προς στιγμή, με τους «ήρωες» της ομάδας (αυτούς που τραβούν τη προσοχή όλων), σε μία - ασυνείδητη- προσπάθεια να κρατηθεί το εγώ του και να μη διαλυθεί. Γι' αυτό μερικοί έφηβοι θέλουν να μοιάζουν, να φέρονται ή να ντύνονται πανομοιότυπα με τα άλλα παιδιά της παρέας τους και γίνονται ιδιαίτερα σκληροί στο ποιος θα μπει σ' αυτήν και ποιος θα αποκλειστεί. Αναπτύσσουν γενικά **μια δυσκολία να ανέχονται** τους άλλους, τους μη ίδιους ως προς τα γούστα, δεν δέχονται τις αντιρρήσεις ή τους περιορισμούς. Αυτή η αδιαλλαξία τους αποτελεί την άμυνά τους απέναντι σε εκείνο που βιώνουν ως **διάχυση ταυτότητας** σε μια περίοδο όπου όλα αλλάζουν μέσα στο σώμα και στον ψυχισμό τους.

Η περίοδος αυτή επιτείνεται με τη δυσκολία της απόφασης -έστω και μερικής- για την επαγγελματική κατεύθυνση που χρειάζεται, ή θα ήθελαν να πάρουν σε αυτή τη φάση.

Με τη παρουσία και τη βοήθεια συνετών, ανεκτικών αλλά και αποφασιστικών ενηλίκων κοντά τους (φίλων, γονέων, ή συγγενών), μπορούν να βοηθηθούν οι έφηβοι αυτοί να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες τους, στην πραγματικά κρίσιμη αυτή περίοδο της ζωής τους. Μπορούν να βοηθηθούν να διαμορφώσουν μία πιο θετική και ρεαλιστική εικόνα για τον εαυτό τους, να μάθουν να είναι και οι ίδιοι ανεκτικοί σε όσους διαφέρουν από αυτούς. Με την ανάλογη συμβολή αυτών των ενηλίκων μαθαίνουν να επιλέγουν χρήσιμα και ενδιαφέροντα πράγματα για τη ζωή τους, όπως και να διαλέγουν κατάλληλους ανθρώπους για παρέα ή για φίλια.

Άλλωστε, οι δυσκολίες τις οποίες περιγράφει ο Έρικσον δεν συμβαίνουν πάντα με αυτή την ένταση ή τη μορφή. Άς μη παραλείψουμε το γεγονός ότι η εφηβεία είναι η περίοδος της φιλίας, των ονείρων, των έντονων συγκινήσεων, της έκφρασης ευαισθησίας και της δημιουργίας σε πολλά επίπεδα. Είναι μια όμορφη περίοδος στη ζωή του ανθρώπου όπου πολλές προοπτικές ανοίγονται μπροστά του.

*Το μέλλον κάθε χώρας είναι οι νέοι της.
Πηγή: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς*

Αρκεί να τις βλέπει, να τις ψάχνει και να έχει καλούς συνοδοιπόρους κοντά του! Και ακόμη να μη ξεχνά ότι και αν ακόμη νοιώθει μόνος του, δεν είναι! Έχει μια ολόκληρη, κοινότητα ανθρώπων γύρω του, που κάποιοι από αυτούς νοιάζονται αρκετά για να του συμπαρασταθούν στην πορεία του. Μα πρώτα, να τους καλέσει, και ύστερα να τους επιτρέψει!

«Η φιλία δεν κρίνεται από τις καλωσύνες του φίλου σου για σένα, αλλά από τις θυσιές του».

Κ.Τσάτσος

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Δεν είναι μόνο οι πολλές αλλαγές που αντιμετωπίζει ο έφηβος που συμβάλλουν στην αίσθηση πίεσης και δυσκολίας του, αλλά και η εσωτερική ανάγκη που τον ωθεί να ανακαλύψει τον εαυτό του, πέρα και μαζί με όσες προηγούμενες ταυτίσεις έχει κάνει έως τότε. Ακόμη υπάρχει ο κίνδυνος της διάχυσης της ταυτότητας του από προσκόλληση σε πρόσωπα ενηλίκων που θαυμάζει, ή σε παιδιά της παρέας του, που συμβαίνει ασυνείδητα για να αντιμετωπίσει την τρέχουσα αγωνία του.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είναι η σημαντικότερη δυσκολία της εφηβείας, σύμφωνα με τον Έρικσον;
2. Τι είναι «σύνθεση», και τι «διάχυση» ταυτότητας;
3. Γιατί οι έφηβοι παίρνουν κάποιες αποστάσεις από την οικογένεια τους;

6.4 Ο Έφηβος, η Οικογένεια και το Σχολείο

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η οικογένεια δεν αποτελεί το κέντρο του κυρίαρχου ενδιαφέροντος του εφήβου σε αυτή τη φάση της ζωής του. Παραμένει ωστόσο το σημείο εκκίνησής του, το εφαλτήριο του καθώς αρχίζει να ξανοίγεται σε νέους ορίζοντες, σε νέα πεδία δράσης και προσωπικής ανακάλυψης της κοινωνικής ζωής. Υπάρχει μια διάχυτη φιλολογία που προβάλλει κατά κόρον τη δευτερεύουσα προσοχή που δίνει ο/η έφηβος στην οικογένεια, σε βαθμό που μπορεί κανείς να καταλήξει στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι η οικογένεια δεν διαδραματίζει πια σημαντικό ρόλο και ότι κατά κάποιο τρόπο ο/η έφηβος δεν έχει ανάγκη την οικογένεια.

Απέχει από τη πραγματικότητα ένα τέτοιο συμπέρασμα. Η πραγματικότητα είναι ότι οι έφηβοι χρειάζονται την οικογένεια τους, αλλά κάπως διαφορετικά από πριν. Η οικογένεια είναι το εφαλτήριο τους για το μεγάλο άλμα στη ζωή. Κάτι τέτοιο δεν γίνεται, όμως, έτσι ξαφνικά, αλλά σταδιακά οι έφηβοι προετοιμάζονται μέσα στην οικογένεια τους, προπονούμενοι με πολλά δοκιμαστικά άλματα. Γιατί ο στόχος τους έχει ροπή προς την περιφέρεια του κύκλου της οικογένειας, έχει μια τάση φυγόκεντρη. Αυτή είναι και μια από τις θεμελιώδεις λειτουργίες της οικογένειας:

- να βοηθήσει το νέο άνθρωπο να απλωθεί προς την ευρύτερη κοινωνία, υποστηρίζοντας τις προσπάθειες του, ενθαρρύνοντάς τον και δείχνοντάς του κάποιες κατευθύνσεις.

Καθώς δοκιμάζει τον εαυτό του στο σχολείο, στο φροντιστήριο, στην ομάδα των συνομηλίκων του, έχει ανάγκη από ευαίσθητους γονείς, που αν και είναι απασχολημένοι με τα επαγγελματικά ή τα άλλα βιωτικά τους θέματα, είναι εκεί γι' αυτόν ή γι' αυτήν, διαθέσιμοι για κουβέντα, έτοιμοι να ακούσουν, να καταλάβουν και να ειπούν τη γνώμη τους. Η οικογένεια δεν είναι άλλωστε μόνο εφαλτήριο αλλά και παντοτινό ορμητήριο και καταφύγιο για όλη τη ζωή του ανθρώπου.

Χρειάζεται προσοχή στο σημείο αυτό να μάθουν οι γονείς να σχετίζονται με τα παιδιά τους όχι ως προς παιδιά, αλλά ως προς αναδυόμενους ενήλικες.

Μια μαθήτρια δέκα επτά χρόνων που είχε μια ζωντανή εφηβεία, καθώς βαδίζει προς το τέλος αυτής της περιόδου, αναγνωρίζοντας τη σημασία της οικογένειας, δίνει στη μητέρα της ένα χειρόγραφο που περιέχει ένα απλό, αυτοσχέδιο ποίημα που γράφει :

*Γλυκειά μου μάνα,
δυο λόγια μονάχα να σου πω
μάλλον για να σ' ευχαριστήσω
για τις πιο γλυκές στιγμές
που έχω ζήσει στη γη πάνω.
Υπάρχουν βέβαια και οι κακές
που σίγουρα τις ξεπερνώ,
όταν το χέρι σου κρατώ.
Δυο λόγια μονάχα να σου πω:
Σ' ευχαριστώ, σ' ευχαριστώ,
Σ' ευχαριστώ!*

Πηγή: Φ. Κατσαρού

Το σχολείο δεν είναι κάτι καινούργιο για τον έφηβο, μια και επί χρόνια ζει και κινείται μέσα σε αυτό. Κατά την περίοδο αυτή όμως, όπου όλοι ετοιμάζονται για τους νέους ρόλους τους οποίους περίπου δοκιμάζουν ο ένας με τον άλλο, το σχολείο γίνεται όχι μόνο χώρος **μάθησης** διανοητικής, και συναισθηματικής, αλλά ιδιαίτερα κοινωνικής.

Η τάξη είναι μια μεγάλη ομάδα όπου αναπτύσσονται **ηγεσίες, ρόλοι, υπο-ομάδες** όπου ο καθένας πρέπει να βρει τη θέση του, συχνά σχεδόν να την διαπραγματευθεί, και όπου υπάρχουν «κανόνες» όχι καθαρά του σχολείου, αλλά των συμμαθητών. Τα προεδρεία των τάξεων, τα δεκαπενταμελή συμβούλια του σχολείου είναι οι τυπικές μόνο μορφές της κοινωνικής οργάνωσης του σχολείου.

Υπάρχουν και οι άτυπες (ανεπίσημες) μορφές που ασκούν μεγάλη επιρροή στους μαθητές, όπως ο **άγραφος «νόμος» της συμμόρφωσης** προς τις υποδείξεις των «δυνατών» (της τάξης), τον οποίο αν κάποιος αποφασίσει να παραβλέψει για να κάνει αυτό που πιστεύει ο ίδιος, πρέπει να είναι προετοιμασμένος για τον αποκλεισμό, που παίρνει τη μορφή της απομόνωσης από την ομάδα, ή της κοροϊδίας, ή του στιγματισμού («αυτός το παίζει ανεξάρτητος»).

«Όσο δεν μπορείς να συγχωρήσεις στον διπλανό άνθρωπο να είναι διαφορετικός, είσαι ακόμη μακριά από το μονοπάτι της σοφίας»

Κινέζικη παροιμία

Δεν θα απαριθμήσουμε τις πάμπολες περιστάσεις που μπορεί να φέρουν έναν έφηβο σε δύσκολη θέση με τους συνομιλήκους του. Αυτό που μετράει είναι να μην ισοπεδώνεται προκειμένου να γίνει δεκτός, αλλά να ακούει τους άλλους, να ακούει τον εαυτό του και να συζητά με τρίτους πιο ουδέτερους, για να αποφασίζει κάθε φορά τι θα πράξει.

Το σημαντικό θέμα είναι να μάθει να αποφασίζει για πράγματα που τον αφορούν, να κάνει σωστές επιλογές, να μάθει να στέκεται και μέσα στην ομάδα, αλλά και μόνος του. Αυτό άλλωστε είναι και το ...στοίχημα της ηλικίας του. Να κτίσει τη δική του προσωπικότητα, όχι εγωϊστικά και έξω από τον κοινωνικό περίγυρο, ούτε με διάχυση της ταυτότητας του στην άμορφη, απρόσωπη κοινωνική μάζα, αλλά σε υγιή συνάρτηση και επικοινωνία με τον κόσμο που τον ενδιαφέρει.

Σε αυτή τη προσπάθεια του ο έφηβος, και πάλι είναι ανάγκη να βρει την συμπαράσταση της οικογένειας, των γονιών και των αδελφών του μέσα από τον προσφερόμενο διάλογο και τον συν-προβληματισμό, με πνεύμα ηρεμίας και ασφάλειας μεταξύ τους.

Αλλωστε, και η ευρύτερη κοινωνία διαμορφώνει την προσωπικότητα του εφήβου με την άμεση επιρροή της ή μέσα από την επίδραση άλλων θεσμών της, όπως το σχολείο.

Βέβαια, στο σχολείο δεν αντιμετωπίζει κανείς μόνο δυσκολίες, αλλά μαθαίνει ακόμα πως να δημιουργεί και να σχετίζεται με ανθρώπους που είναι πολύ διαφορετικοί από τον ίδιο ή με ορισμένα κοινά σημεία. Στο σχολείο είναι δυνατόν να δημιουργηθούν δεσμοί φιλίας που διαρκούν μια ζωή.

Πόσοι ώριμοι άνθρωποι που έχουν αναπτύξει φιλίες στα εφηβικά τους χρόνια δεν νοιώθουν προνομιούχοι να έχουν αυτή την ευλογία και την ανακούφιση της φιλίας που άντεξε στη δοκιμασία του χρόνου! Ακόμη, συναντά κανείς νέα ή μεγαλύτερα ζευγάρια που γνωρίστηκαν στα μαθητικά τους χρόνια και η συνάντηση τους αυτή υπήρξε τόσο μοναδική, που αποφάσισαν να δημιουργήσουν μαζί οικογένεια, και να αφοσιωθούν ο ένας στον άλλον, και στο κοινό τους μέγαλωμα!

Για τις περιπτώσεις εκείνες που η οικογένεια ενός εφήβου δεν μπορεί να ανταποκριθεί στην αποστολή της γιατί αντιμετωπίζει προβλήματα, έχουν δημιουργηθεί ορισμένες υπηρεσίες που σκοπό έχουν να βοηθήσουν τόσο τον έφηβο, όσο και την οικογένεια του.

Πηγή: Φ. Κατσαρού

Οι υπηρεσίες αυτές είναι: Συμβουλευτική Υπηρεσία, που λειτουργεί σε ορισμένους δήμους, Κέντρα Ψυχικής Υγείας, Υπηρεσία Υποστήριξης Οικογένειας και Παιδιού της Αρχιεπισκοπής Αθηνών, καθώς και διάφορες Σχολές Γονέων που έχουν ρόλο κυρίως ενημέρωσης γονέων και πρόληψης προβλημάτων. Φυσικά, οι υπηρεσίες αυτές δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες σε πανελλαδική κλίμακα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι έφηβοι χρειάζονται ενεργά και διακριτικά την παρουσία της οικογένειας τους σε αυτή τη φάση, καθώς ξανοίγονται στην ευρύτερη κοινωνία η οποία ασκεί και αυτή τη δική της διαμορφωτική επίδραση στο νέο άνθρωπο, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, στο πλαίσιο των εμπειριών στο σχολείο, που είναι ένας εξαιρετικός χώρος κοινωνικής μάθησης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι αντιπροσωπεύει η οικογένεια για τον έφηβο;
2. Πώς χρειάζεται να φέρονται οι γονείς προς τους εφήβους;
3. Τι ακριβώς μαθαίνει κανείς στο σχολείο, πέρα από τα γράμματα;

6.5 Ο Έφηβος, η Εργασία και ο Ελεύθερος Χρόνος

Στην ηλικία της εφηβείας, ο νέος άνθρωπος έχει ανάγκη να ανακαλύψει πλευρές του εαυτού του που δεν έχει έως τότε δει, όπως κλίσεις, ενδιαφέροντα, νέες δυνατότητες, επιδεξιότητές του.

Ο χρόνος αυτός, των εφηβικών χρόνων, δεν προσφέρεται τόσο για εργασία με την παραδοσιακή έννοια της πλήρους απασχόλησης σε ένα τομέα, όσο για μικρής διάρκειας περιοδικές απασχολήσεις, βοηθώντας σε μια οικογενειακή επιχείρηση (π.χ. αρτοποιείο, παντοπωλείο, αγροτικές εργασίες, συνεργείο αυτοκινήτων, κ.λ.π.).

Πηγή: Φ. Κατσαρού

Ακόμη, μια άλλη γεύση εργασίας που μπορεί να αποκτήσει ο έφηβος είναι η περιστασιακή απασχόληση σε περιόδους υψηλής ζήτησης βοηθητικού εργατικού δυναμικού, όπως κατά την περίοδο των Χριστουγέννων ή της καλοκαιρινής περιόδου σε τουριστικές περιοχές. Αυτές οι απασχολήσεις, δίνουν στον έφηβο μια αίσθηση από το κόσμος της εργασίας μαζί με την ευκαιρία να δοκιμάσει επαγγελματικές της αναζητήσεις ή ενδιαφέροντα, παρέχοντας παράλληλα και το προσωπικό χαρτζηλίκι που είναι πάντα ευπρόσδεκτο!

Τέλος, μια άλλη μορφή εργασίας που θα άξιζε να δοκιμάσουν οι έφηβοι είναι η εθελοντική εργασία, που αν και δεν περιλαμβάνει κανενός είδους χρηματική πληρωμή, προσφέρει ωστόσο πλούσιες εμπειρίες καθώς και την δυνατότητα να δει κανείς τι τον ενδιαφέρει, ενώ παράλληλα ασκείται

σε επαγγελματικές συνήθειες όπως, η συνέπεια, η σταθερότητα, η συνεννόηση. Τέτοιες ευκαιρίες προσφέρονται στον τομέα των υπηρεσιών κυρίως, και μάλιστα των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας.

Η κύρια εργασία του εφήβου είναι να βρει τον εαυτό του, όπως έχουμε ήδη αναφέρει και για τον λόγο αυτό δεν πρέπει να βιαστεί να γίνει ένα πανομοιότυ-

πο των ενηλίκων που κινούνται γύρω του. Ένας καλός τρόπος για να πετύχει αυτό το στόχο, είναι να εξασφαλίσει κάποιο χρόνο που να είναι ελεύθερος από μόνιμες και σταθερές υποχρεώσεις. Γιατί ο νέος άνθρωπος έχει πολλή ενέργεια και όσο είναι κρίμα να σπαταλιέται στην απραξία που του δημιουργεί αίσθηση ανίας, άλλο τόσο κουρασμένος και εγκλωβισμένος μπορεί να αισθανθεί με την υπέρ-απασχόληση!

Πόσο χρήσιμη μπορεί να φανεί μια φαινομενικά χωρίς πρόγραμμα ώρα, όπου ο έφηβος θα άφουγκραστεί τον εαυτό του, τις σκέψεις, τις απορίες, τις επιθυμίες του ή θα έχει μια καρδιακή συζήτηση με τους φίλους του!

Ο Φώτης Κόντογλου, συγγραφέας και ζωγράφος, σχολιάζει και περιγράφει:

«...Ο κάθε άνθρωπος της σημερινής κοινωνίας είναι φορτωμένος με τόσες έγνοιες, που δεν προφταίνει να ζήσει.....Ζωή είναι η από μέσα αίσθηση του κόσμου, που έχει ο άνθρωπος. Ζή όποιος μένει με τον εαυτό του, χωρίς μάταιους περισπασμούς..... Κάθομαι κάτω από το τσαρδάκι, κοντά στην ακροθαλασσιά. Τ' αεράκι φυσά, γλυκομουρμουρίζοντας στα δροσερά φύλλα των δέντρων που κρέμονται αποπάνω μου. Ανάμεσα στα δεντράκια και στα χαμόκλαρα, κοιτάζω το μαβύ πέλαγο.....Κοιτάζω αντικρύ μου και χαίρουναι.....»

Ευλογημένο Καταφύγιο

Αυτή η πρόταση του καλλιτέχνη, είναι μια άλλη αξιοπρόσεκτη προσέγγιση στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου μιας στιγμής, όπου ο άνθρωπος αφήνεται να δει καλά με τα μάτια του και να αποτυπώσει εικόνες από την ομορφιά της φύσης, που συνήθως μας φέρνει κοντά στον εαυτό μας! Είναι σίγουρο ότι σε μια τέτοια στιγμή κυοφορείται μια νέα δημιουργία μέσα στο είναι του ανθρώπου.

Επαγγελματικά Εργαστήρια Παιδόπολης του ΕΟΠ την δεκαετία του '60

Πηγή: Φ. Κατσαρού

Υπάρχουν και τόσοι άλλοι τρόποι για να χαρεί δημιουργικά ο έφηβος τον ελεύθερο χρόνο του. Πολλές οργανώσεις δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου προσφέρουν ευκαιρίες για καλλιέργεια ενδιαφερόντων ή κλίσεων των εφήβων σε μια μεγάλη ποικιλία. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους διάφορους τοπικούς, πολιτιστικούς συλλόγους, τα Κέντρα Νεότητος, τα αθλητικά κέντρα, τις κατασκηνώσεις των δήμων ή του κράτους, τους ομίλους ενδιαφερόντων (μουσικά σύνολα, θεατρικές ομάδες, κ.λ.π.), τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς με τον εναλλακτικό τουρισμό και τους συλλόγους δραστηριοτήτων, όπως ο Ορειβατικός.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Τα εφηβικά χρόνια προσφέρονται όχι τόσο για συστηματική απασχόληση, όσο για περιστασιακή, με πειραματισμό, μια και η αξία του χρόνου τους βρίσκεται στην προετοιμασία για τη ζωή, και την συνάντηση με τον νέο εαυτό και τους άλλους ανθρώπους. Εδώ, η υπερβολική απασχόληση δεν συνιστάται. Υπάρχει εξ' ίσου ανάγκη για κάποιο ελεύθερο, δημιουργικό καιρό.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι νόημα έχει η εργασία για τους εφήβους και τι επιλογές έχουν;
2. Τι πρέπει να προσέξουν οι έφηβοι εάν εργασθούν;

6.6 Ο Έφηβος και η Ψυχική Υγεία

Πολλά από τα ζητήματα ή τα προβλήματα των παιδιών που δεν αντιμετωπίστηκαν κατά τη παιδική ηλικία, επανέρχονται στην περίοδο της εφηβείας και μάλιστα με οξύτητα που οφείλεται στη κρίση της ηλικίας αυτής, όπως ήδη αναπτύχθηκε στην αρχή του κεφαλαίου. Τα κύρια θέματα γύρω από τα οποία μπορεί να ανοίξει μια κατάσταση αναστάτωσης στον έφηβο και που εντείνει η ήδη γνωστή αναστάτωση της εφηβείας, συνοψίζονται στους ακόλουθους τομείς:

- Εικόνα για τον εαυτό - σχέση του εφήβου με τον εαυτό (π.χ. «είμαι παχειά», ή «στριμμένη», «κοντός», ή «αφελής», κ.λ.π.).
- Ανελαστική δομή της προσωπικότητας.
- Εικόνα για τον κόσμο και τους άλλους ανθρώπους μη ρεαλιστική.
- Σχέσεις με τον ένα ή και με τους δύο γονείς, ταιπωρημένες, διαταραγμένες.

Είναι προφανές ότι οι συνθήκες και τα κεντρικά πρόσωπα της ζωής του παιδιού δεν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν και να επιλύσουν τα πρώτα προβλήματα με αποτελεσματι-

κό τρόπο. Έτσι τα μικρά γίνονται μεγαλύτερα προβλήματα. Σε αυτή τη φάση έχει κανείς μιαν ακόμη ευκαιρία να αντιμετωπίσει τα ζητήματα που τον κάνουν δυσ-
ρεστημένο, πεσμένο ή επιθετικό, απειλητικό, αποτραβηγμένο από τη ζωή κ.λ.π.

Στο πλαίσιο ενός συστήματος υπηρεσιών ψυχικής υγείας έχουν αναπτυχθεί προγράμματα και υπηρεσίες, στις οποίες καλό είναι να απευθυνθεί ο έφηβος και η οικογένεια του, όπου, αφού γίνει μια αξιολόγηση της κατάστασης του, κατευθύνεται από τους επαγγελματίες της ψυχικής υγείας προς την καταλληλότερη υπηρεσία. Τα Κέντρα Ψυχικής Υγείας, τα εξωτερικά ιατρεία των ψυχιατρικών νοσοκομείων, το Παιδοψυχιατρικό νοσοκομείο Νταού Πεντέλης με τα διάφορα τμήματα του σε συνοικίες της Αττικής, είναι μερικοί από τους δημόσιους φορείς ψυχικής υγείας. Υπάρχουν παράλληλα και ιδιώτες που παρέχουν αντίστοιχες υπηρεσίες.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

*Τα προβλήματα των παιδιών που αφέθηκαν χωρίς φροντίδα για αντιμετώπιση στην παιδική ηλικία, είτε πρόκειται για αρνητική αντί-
εικόνα, είτε για διαταραγμένες σχέσεις με τους γονείς, οικογενειακά
προβλήματα, μαθησιακές δυσκολίες και χαμηλή επίδοση στο σχο-
λείο, δεν εξαφανίζονται, αλλά διογκώνονται στην εφηβεία. Για το λόγο
αυτό υπάρχουν ειδικές υπηρεσίες φροντίδας της ψυχικής υγείας, που
απευθύνονται στους εφήβους και τις οικογένειες τους.*

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Σε ποιους τομείς εστιάζονται οι δυσκολίες του εφήβου στο πεδίο της ψυχικής υγείας;

6.7 Έφηβος και Παραβατική Συμπεριφορά

Ένας αριθμός εφήβων παρουσιάζει κατά τη περίοδο αυτή, συμπεριφορά που ονομάζουμε αποκλίνουσα ή παραβατική. Αυτό σημαίνει ότι το φέροισμο τους, ξεφεύγει από τους **καθιερωμένους** κοινωνικούς κανόνες ή νόμους παραβιάζοντας την κοινωνική τάξη που χρειάζεται κάθε κοινωνία για να λειτουργήσει. Αυτή η παραβίαση μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, όπως συνεχείς απουσίες από το σχολείο χωρίς να συντρέχουν άμεσοι λόγοι, μικρο-κλοπές στο σχολείο ή στο οικογενειακό περιβάλλον, καταστροφή της περιουσίας άλλων ανθρώπων με βανδαλισμούς, συνεχή ανάμειξη σε τσακωμούς, μέχρι επιθέσεις κατά προσώπων, δημιουργία συμμοριών με σκοπό την κακοποίηση ατόμων, συμμετοχή σε οργανωμένες κλοπές, ή άλλες εγκληματικές ενέργειες που απειλούν και τη ζωή των συνανθρώπων τους.

Το κύριο χαρακτηριστικό της παραβατικής συμπεριφοράς είναι, ότι με ή χωρίς αφορμή, ξεφεύγει τον έλεγχο του ίδιου του εφήβου, ο οποίος κινείται ενστικτώδικα, βίαια και καταστρεπτικά, χωρίς πάντα να έχει τέτοια πρόθεση, (κλασικό φαινόμενο, η βία που εμφανίζεται στα γήπεδα).

Η παραβατικότητα ως φαινόμενο παρουσιάζει μια σύνθετη εικόνα. Αντίστοιχα, τα αίτια της είναι πολύπλοκα. Υπάρχουν θεωρίες που ενοχοποιούν κοινωνικούς λόγους, όπως ανέχεια, χαμηλό επίπεδο διεξόδων, περιορισμένες προοπτικές ζωής, κλπ. Άλλες θεωρίες αναζητούν τα αίτια σε ψυχολογικούς παράγοντες, όπως ο επιβαρυνμένος ψυχισμός λόγω κληρονομικότητας ή λόγω εμποδίων στις προσπάθειες επίτευξης ενός στόχου του ατόμου και πιεστικών οικογενειακών καταστάσεων, οι αλληπάλληλες ματαιώσεις (παρεμβάσεις εμποδίων στις προσπάθειες ενός στόχου) και η συνεχής αποθάρρυνση.

Εκείνο που είναι σίγουρο πάντως, αφορά στη διατάραξη της όποιας λεπτής ισορροπίας του ατόμου και στη συσσώρευση θυμού και απογοητεύσεων, εχθρότητας και σύγχυσης, που δεν έχουν τύχει προσοχής, φροντίδας και αντιμετώπισης, με κοινωνικά παραδεκτούς τρόπους.

Έχει μεγάλη σημασία η πρόληψη της παραβατικότητας ή η έγκαιρη παρέμβαση στα πρώτα στάδια εμφάνισης της.

Οι υπηρεσίες που υπάρχουν είναι ατυχώς περιορισμένες. Οι ιατροπαιδαγωγικοί σταθμοί μπορούν να βοηθήσουν τους εφήβους ως προς τα ψυχικά αίτια. Ακόμη, το Υπουργείο Δικαιοσύνης που επόπτευε τις φυλακές ανηλίκων, έχει δημιουργήσει το

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ
ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΩΝ
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Κέντρο Νομικής Σχολής (4ος όροφος)
Τηλ. 200.174 και 214.304

Σωφρονιστικό Κατάστημα στο Βόλο για αγόρια πάνω από δώδεκα χρόνων, και τοποθετεί τα κορίτσια αντίστοιχης ηλικίας σε ιδρύματα και παιδονόμους του Εθνικού Οργανισμού Κοινωνικής Φροντίδας, τα οποία παρακολουθούνται από τους κοινωνικούς λειτουργούς του Οργανισμού. Τέλος, το Υπουργείο αναπτύσσει κέντρα υποδοχής, ενημέρωσης και συμβουλευτικής υποστήριξης στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, ξενώνες φιλοξενίας εφήβων στις περιοχές Δρα-

πετσώνα, Ωραιόκαστρο και Φοίνικα Θεσσαλονίκης, καθώς και τηλεφωνική γραμμή ΣΟΣ για περιπτώσεις σε οξεία φάση.

Επίσης, λειτουργεί Δικαστήριο Ανηλίκων, για τις περιπτώσεις των εφήβων που παραβιάζουν την έννομη τάξη και διαπράττουν αδικήματα.

Έχει επίσης προβλεφθεί ο θεσμός των «επιμελητών ανηλίκων», στους οποίους ανατίθεται η κοινωνική υποστήριξη και παρακολούθηση των ανηλίκων παραβατών, με σκοπό την ομαλή ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία και την αποκατάσταση της διαταραχθείσας σχέσης τους με αυτήν. Φυσικά, για να υπάρξει θετικό αποτέλεσμα κάθε επιμελητής προσεγγίζει τον κάθε έφηβο σε ατομικό επίπεδο.

Ο σκοπός όλων αυτών των υπηρεσιών είναι να βοηθήσουν τον έφηβο με παραβατική συμπεριφορά να ενταχθεί κοινωνικά.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι έφηβοι που παρουσιάζουν παραβατική συμπεριφορά χρειάζονται ειδική μέριμνα στην εκμάθηση νέων τρόπων αντιμετώπισης των ματαιώσεων ή άλλων συναισθηματικών αναστατώσεων τους, χωρίς να εμπλέκονται σε πράξεις που τους εκθέτουν. Αυτό απαιτεί μια ειδική υπηρεσία και ανάλογη ειδική προσέγγιση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Σε τι παράγοντες μπορεί να οφείλεται η εμφανιζόμενη παραβατική συμπεριφορά των εφήβων;

6.8 Έφηβοι με Αναπηρίες

Ο όρος «αναπηρίες» περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δυσκολιών, προβλημάτων, ή ανεπάρκειας που αφορούν τη ψυχική, τη σωματική ή τη διανοητική διάσταση του ανθρώπου, που περιορίζουν τη λειτουργία και δραστηριότητα του σε ό,τι θεωρείται κανονικό και αναμενόμενο για το μέσο άνθρωπο. Παράδειγμα είναι οι δυσκολίες στη κίνηση που εμφανίζει ένας άνθρωπος με εγκεφαλική παράλυση ή κάποιος που ύστερα από ένα ατύχημα ή μια ασθένεια έχει περιορισμένη κίνηση των άκρων του, ενώ όλες οι άλλες λειτουργίες του κινούνται απρόσκοπτα.

Οι αναπηρίες αυτές έχουν συγκεντρωθεί, για λόγους μεθοδολογίας και κατάλληλης παρέμβασης, στις εξής κατηγορίες:

- κινητικές δυσκολίες
- ψυχικές διαταραχές
- αισθητηριακές διαταραχές (προβλήματα στην όραση, ακοή, ομιλία)
- νοητική καθυστέρηση
- χρόνιες παθήσεις (όπως Μεσογειακή Αναιμία)
- πολλαπλές αναπηρίες

Έχουν κατά καιρούς αναπτυχθεί πολλοί μύθοι και ανάλογες κοινωνικές στάσεις απέναντι στους πολίτες με αναπηρίες. Ένας τέτοιος μύθος είναι ότι είναι γενικά ανίκανοι ή αδύναμοι. Η πραγματικότητα και η συστηματική μελέτη μας δείχνουν ότι υπάρχουν δυσκολίες και περιορισμοί που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη κατάσταση, αλλά τα ίδια τα πρόσωπα έχουν δυνάμεις και δυνατότητες σε άλλους τομείς, καθώς και κάποιες ιδιαίτερες ικανότητες, όπως όλοι οι άνθρωποι. Απλά, ο περιορισμός που προκύπτει από τη συγκεκριμένη δυσκολία, μας δείχνει ότι ως κοινωνία, έχουμε ευθύνη να παρέχουμε εξειδικευμένες υπηρεσίες.

Κεντρικό ρόλο στην εξέλιξη του εφήβου με αναπηρίες έχει η οικογένεια του. Πώς του φέρονται; Τον απομονώνουν; Τον προστατεύουν υπερβολικά για την ηλικία του; Νοιώθουν ενοχή ή ντροπή για τον ίδιο; Καλλιεργούν τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντα του; Κυκλοφορούν μαζί του;

Αυτό που μετράει είναι η στάση ζωής που έχουν και αποπνέουν οι γονείς και τα μέλη της οικογένειας, προς τον ίδιο αλλά και σε σχέση με την υπόλοιπη κοινωνία. Χρειάζεται μια ενεργός και σταθερή κίνηση της οικογένειας να εντάξει τον έφηβο με ειδικές ανάγκες στην κοινωνία, όπως ακριβώς το συνηθίζει και με τα υπόλοιπα παιδιά της, χωρίς να τον αποκλείσει ή να τον φυγαδεύσει από τη ζωή.

Ανάλογη πρέπει να είναι και η στάση των μελών της κοινωνίας προς τον έφηβο με αναπηρίες. Η αρχή που μπορούν όλοι να ακολουθήσουν είναι η αρχή της ομαλοποίησης, που θυμίζει σε όλους ότι χρειάζεται να φερόμαστε φυσικά και με ευαισθησία στον έφηβο με αναπηρίες και όχι εστιάζοντας την επικοινωνία μας στην όποια δυσκολία του.

Υπάρχουν αρκετά προγράμματα που έχουν αναπτυχθεί σε πολλούς τομείς γενικά για τους πολίτες με αναπηρίες. Ειδικά για τους εφήβους, το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας διοργανώνει κατασκηνώσεις που λειτουργούν σε συνεργασία με την Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων και Γονέων και Κηδεμόνων ατόμων με ειδικές ανάγκες. Λειτουργούν ακόμη αθλητικές και άλλες κοινωνικές δραστηριότητες, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες για άτομα με αναπηρίες.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι έφηβοι με αναπηρίες είναι νέοι άνθρωποι που όπως όλοι, έχουν τόσο δυνατότητες όσο και περιορισμούς. Για την εξέλιξη τους, σημαντικό ρόλο παίζει η στάση ζωής που τους μεταδίδει η οικογένεια τους αλλά και η στάση των υπολοίπων μελών της κοινωνίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι είδους ανάγκες διακρίνουμε στους εφήβους με αναπηρίες;

6.9 Ο Έλληνας Έφηβος ως Πολίτης της Ευρώπης

Με την επίσημη συμμετοχή της Ελλάδας στην ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά εδώ και αρκετά χρόνια, έχουν δημιουργηθεί ευκαιρίες για μια πιο οργανωμένη γνωριμία με τους νέους των υπολοίπων κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παράλληλα με την δυνατότητα κοινωνικών και πολιτιστικών ανταλλαγών που προωθούνται με τα διάφορα προγράμματα της Ένωσης, έχουν αναπτυχθεί και προγράμματα εκπαιδευτικών ανταλλαγών, μεταξύ σχολείων και μεταξύ μαθητών ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Στην Ελλάδα, οι επίσημοι φορείς που προωθούν αυτά τα προγράμματα είναι κυρίως το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.

Το ηλεκτρονικό διαδίκτυο και οι άλλες μορφές ηλεκτρονικής επικοινωνίας προσφέρουν στους εφήβους τεράστιες ευκαιρίες επικοινωνίας με τους άλλους εφήβους της Ευρώπης και ανταλλαγή πληροφοριών, εμπειριών και γνώσεων.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι έφηβοι της Ευρώπης, αναπτύσσονται σε ένα από τα πλέον εξελιγμένα και σύγχρονα συστήματα επικοινωνίας, φροντίδας και προστασίας. Τους προσφέρονται όλα τα εφόδια για απρόσκοπτη ανάπτυξη και ευημερία ως μελλοντικοί πολίτες της Ευρώπης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες είναι οι ευνοϊκές προϋποθέσεις ανάπτυξης των εφήβων στην Ευρώπη;
2. Τι επιδιώκει η φροντίδα των εφήβων της Ευρώπης;

ΝΕΩΝ ΧΩΡΑ

άρσις
 Εταιρεία
 Κοινωνικής
 Υποστήριξης
 Νέων

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ
 Κυριλλός Λαυκάρεως 15, 114 75 Αθήνα
 Τηλ.: 01 6442198, 6424603
 Fax: 01 6442198
 e-mail: ansisath@compulink.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΝΕΩΝ - Αθήνα
 Ιωάννου 48, 114 73 Εξάρχεια, Αθήνα
 Τηλ.: 3813290, 3303369

Φωτογραφία: Κρίστος Παπαδόπουλος